

13. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості : монографія / М. Й. Боришевський, О. В. Шевченко, Н. Д. Володарська та ін. ; за загальною редакцією М. Й. Боришевського. – К. : Педагогічна думка, 2011. – 200 с.
14. Татенко В. Соціальна психологія впливу : монографія / В. Татенко – К. : Міленіум, 2008. – 216 с.
15. Україна–Євросоюз у деталях. Гендерна рівність і права дітей. – № 2 (5), червень, 2010 р.
16. Як навчати школярів долати гендерні стереотипи : конспекти занять : навчально-методичний посібник [для загальноосвітніх навчальних закладів] / колектив авторів Т. Говорун, О. Кікінежді та ін.; за заг. ред. проф. Т. Говорун. – К. : ТОВ «Дорадо-Друк», 2011. – 804 с.

Олена Ковальова,

канд. юрид. н., доцент,
Одеський державний університет
внутрішніх справ

ЗАСТОСУВАННЯ ДО ДІТЕЙ ТІЛЕСНИХ ПОКАРАНЬ З МЕТОЮ ВИХОВАННЯ: СУПЕРЕЧНІСТЬ НОРМ ПРАВА, МОРАЛІ ТА РЕЛІГІЇ

Стаття присвячена аналізу норм права, моралі та релігії щодо застосування до дітей тілесних покарань в сім'ї у процесі виховання. Досліджуються причини та наслідки застосування до дітей фізичного насильства з боку батьків. Запропоновані шляхи зміни соціальних стереотипів з досліджуваної проблеми.

Olena Kovaliova

APPLICATION OF CORPORAL PUNISHMENT TO CHILDREN WITH EDUCATION AIM: DISCREPANCIES BETWEEN THE LAW, ETHICS AND RELIGION

This article analyzes the rules of law, ethics and religion in terms of corporal punishment against children in family education. It studies the reasons and consequences of physical abuse of children by parents. It suggests ways how to change social stereotypes over this problem.

Діти – квіти життя... Проте не всі, на жаль, полюбують квіти, а тим паче, не всі знають, як правильно про них піклуватись та доглядати за ними. Цікаво, що дорослі не хехтують можливістю спитати поради у фахівців про правила догляду за квітами, проте не вважають це доцільним, коли мова йде про дітей, які найчастіше страждають від неправильного догляду найближчих людей – батьків та інших членів сім'ї. Якщо фахівця по догляду за квітами можна знайти майже в кожному квітковому магазині, то фахівця у сфері догляду за дитиною знайти не так просто, проте можливо. Тоді постає інше питання: «А навіщо»? Населення нашої країни вважає непотрібним, а ще частіше, – ганебним явищем залучення сторонніх людей до процесу виховання дитини. Часто від батьків, які лупцюють своїх дітей, не соромлячись, таким чином, «виховувати» дитину навіть прилюдно, можна почути, що це їх власна дитина, і вони мають право виховувати її як вважають за необхідне. З'ясувати, а чи так це насправді, і до чого призводить таке «виховання», є *метою* цієї статті.

Що стосується міжнародного законодавства в окресленій сфері, слід звернути увагу на те, що згідно з положеннями Конвенції ООН про права дитини, держави повинні прийняти всі необхідні заходи з метою захисту дитини від усіх форм фізичного чи психологічного насильства, образи чи зловживання, відсутності турботи чи недбалого ставлення, грубого звернення чи експлуатації, включаючи сексуальне зловживання з боку батьків, законного опікуна чи іншої особи, яка наглядає за дитиною [5]. Відповідно до Конституції України, забезпечення прав і свобод людини несумісне з дискримінацією за будь-якою ознакою, зокрема, і за віком. У статті 52 Конституції нашої країни зазначено, що будь-яке насильство над дитиною та її експлуатація переслідуються за законом [6]. Згідно зі ст. 10 Закону України «Про охорону дитинства», держава здійснює захист дитини від усіх форм фізичного і психічного насильства, образи, недбалого і жорстокого поводження з нею, експлуатації, включаючи сексуальні зловживання, у тому числі з боку батьків або осіб, які їх замінюють [3]. Найбільш небезпечною формою насильства над дитиною, звичайно, є фізичне насильство. І найстрашнішим є застосування фізичного насильства найближчими людьми, членами власної сім'ї.

У Законі України «Про попередження насильства в сім'ї» фізичне насильство в сім'ї визначається як умисне нанесення одним членом сім'ї іншому члену побоїв, тілесних ушкоджень, що може призвести або призвело до смерті постраждалого, порушення фізичного чи психічного здоров'я, нанесення шкоди його честі і гідності [4]. Таким чином, тілесні покарання (побиття різкою, паском, ляпаси тощо), які застосовуються батьками чи особами, що їх замінюють, з виховною метою, підпадають під визначення фізичного насильства і є протизаконними.

Батьки мають рацію, коли кажуть про своє право на обрання форм та методів виховання дитини. Так, ч. 3 ст. 151 Сімейного кодексу України надає їм таке право, проте мало хто з батьків звертає увагу на повне її формулювання: «батьки мають право обирати форми та методи виховання, крім тих, які суперечать закону, моральним засадам суспільства» [8]. Що стосується «моральних засад суспільства» щодо можливості та

доцільності застосування фізичного покарання з метою виховання дитини, можна ще подискутувати, проте з точки зору закону застосування фізичного покарання з будь-якою метою до дитини однозначно заборонено. Так, поміж іншим в ч. 7 ст. 150 Сімейного кодексу України зазначено, що «забороняються фізичні покарання дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини» [8].

Якщо в правовій державі існує певна заборона, то логічним вбачається і встановлення відповідальності за її порушення. Дійсно, відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 164 «Підстави позбавлення батьківських прав» Сімейного кодексу України, ст. 173 «Вчинення насильства в сім'ї, невиконання захисного припису або непроходження корекційної програми» Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), ст. 184 «Невиконання батьками обов'язків по вихованню дитини» КУпАП, ст. 166 «Злісне невиконання обов'язків по догляд за дитиною або за особою, щодо якої встановлена опіка чи піклування» Кримінального кодексу України тощо за застосування до дитини фізичного покарання батьки в залежності від завданої шкоди та інших обставин можуть і повинні бути притягнені до того чи іншого виду юридичної відповідальності. Але зазначені норми практично не працюють. На теперішній час, на жаль, тільки найбільш жорстокі випадки фізичного насильства в сім'ї щодо дітей стають надбанням громадськості та потрапляють в коло уваги правоохоронних органів [7].

Отже, на сьогодні в Україні можна констатувати деяку декларативність національного та міжнародного законодавства, що забезпечує захист дітей від насильства. І причиною цього, в першу чергу, є подвійні стандарти та байдужість суспільства до проблеми застосування тілесних покарань до дітей з боку батьків. Так, коли по телебаченню показують черговий сюжет про дитину, яка внаслідок побиття батьками опинилась на лікарняному ліжку, суспільство обурюється, проте мало хто наважується зробити зауваження батькам дитини, які у громадському місці (на дитячому майданчику, у парку, магазині, на пляжі, вулиці тощо) застосовують до неслухняної дитини фізичну силу (шльопануть, дають запотиличник, штовхають, тягнуть за руку тощо). У такому випадку кожен повинен запитати у себе: а чи не винен/на і я у тому, що дитина опинилась у лікарні, а чи не пройшов/ла я осторонь цих батьків на вулиці і не зробив/ла їм вчасно зауваження...

Слід пам'ятати, що в результаті насильства дитині завдаються тяжкі травми, які мають згубні наслідки для її фізичного та психічного здоров'я. Відомо, що насильство породжує насильство. Для суспільства це небезпечно тим, що діти, які були жертвами чи свідками насильства в сім'ї, переносять негативний досвід жорстокого поводження у власне доросле життя. Результати багаточисленних досліджень свідчать, що дитина відтворює в майбутньому модель поведінки, яку вона спостерігала в дитинстві. Людина, що зростала в обстановці, де панувало насильство, схильна до вирішення конфліктів насильницьким шляхом [2, с. 100]. У дітей, до яких застосовувалися тілесні покарання, за спостереженням практикуючих психологів, формується занижена самооцінка, невіра в себе, неактивна життєва позиція, або підвищений рівень агресії, передовсім щодо слабших [7]. Отже, така сім'я продукує суспільству потенційних агресорів чи жертв. Для батьків, в свою чергу, це небезпечно втратою психологічного контакту з дитиною, яка з досягненням нею підліткового віку, стане «некерованою», а вже звичний для батьків авторитарний стиль виховання не буде призводити до слухняності, а навпаки, – зустрічатиме опір.

Велику роль у поширенні жорстокого поводження з дітьми відіграє необізнаність батьків щодо незаборонених та дієвих методів виховання дитини. Багато дорослих не розуміють, що застосування фізичного покарання свідчить про нездатність батьків донести свою думку до дитини словами. У більшості випадків людина, яка застосовує тілесні покарання, не усвідомлює згубних наслідків такого поводження, вважаючи, що її дії, викликані добрими намірами, є легітимними та виправданими.

Таким чином, в питаннях застосування до дітей тілесних покарань з метою виховного впливу в Україні спостерігається суперечність норм права та норм моралі. Враховуючи те, що Україна є правовою державою, недопустимою є ситуація, коли норми права йдуть в розрив із суспільною думкою, тим паче, ігноруються суспільством. У даному випадку є два можливих шляхи вирішення ситуації: перший (найменш ресурсозатратний та швидший) – змінити норми права і дозволити батькам застосовувати тілесні покарання до дітей в розумних межах (на прикладі Великобританії); другий (більш тривалий за часом та ресурсозатратний) – змінити норми моралі з цього питання. На мій погляд, слід акумулювати всі державні, наукові та громадські ресурси для реалізації саме другого шляху.

Насамперед, необхідно організувати роз'яснювальну роботу серед дорослого населення щодо зміни суспільної свідомості по відношенню до проблеми насильства в сім'ї, зокрема, щодо застосування фізичного насильства до дітей. Слід донести до суспільства, що виховання дітей в сім'ї – це дуже складний процес, знання та навички щодо виховання дитини необхідно набувати та вдосконалювати, що не потрібно соромитись звертатись до фахівців з цих проблем. Тілесні покарання згодом поступляться іншим, більш гуманним методам виховного впливу. Для цього потрібен час, просвітницька робота серед батьків, істотні

соціально-економічні зміни тощо. Варто згадати, що вчителі в школах теж застосовували фізичні покарання до учнів з метою виховання, проте суспільна думка з цього приводу кардинально змінилась, чому передували як законодавчі зміни, так і довгі роки роз'яснювальної роботи серед населення. Той факт, що без застосування фізичних покарань рівень підготовки учнів не погіршився, а вчителям прийшлося опанувати інші, дозволені методи конструктивного спілкування, свідчить про те, що метод фізичного впливу в процесі виховання дитини не є необхідним і незамінним.

Держава повинна організовувати та фінансувати інформаційні кампанії та просвітницькі програми для молоді з аналізом згубних наслідків насильства в сім'ї для їх особистого життя, в межах яких передбачити правову підготовку до сімейного життя осіб, які беруть шлюб, а також осіб, в яких народились діти. Крім того, доцільно організовувати безкоштовні консультації сімейної психотерапії для пар, які усвідомлюють згубність насильницького способу вирішення конфліктів з дітьми та прагнуть навчитись конструктивно вирішувати суперечки, які виникають. Адже більшість батьків застосовують фізичне покарання з метою виховання дитини лише тому, що не знають інших методів виховання, а також тому, що їх самих саме так виховували.

Особливу увагу слід приділити формуванню неприйняття будь-яких форм насильства над дітьми, особливо тілесних покарань, у правоохоронців. Так, відповідно до проведеного нами в 2013 році анкетування дільничних інспекторів міліції, лише 47% з них вважають абсолютно неприйнятним застосування фізичних покарань батьками дітей, 36% опитаних вважають, що все залежить від провини дитини, а 17% – впевнені в тому, що батьки мають право застосовувати тілесні покарання до власних дітей [1]. Правоохоронець, який застосовує тілесні покарання до власних дітей, не стане належним чином реагувати на порушення іншими особами заборони фізичного покарання дитини.

Слід звернути увагу, що не тільки норми моралі йдуть врозрід з нормами права в питаннях можливості застосування батьками тілесних покарань дітей, а й релігійні. Більшість релігійних норм щодо відносин між батьками та дітьми містяться у Старому Завіті, у Притчах Соломонових зокрема: 13 : 24 «Хто шкодує різки своєї, той ненавидить сина; а хто любить, той з дитинства карає його»; 19 : 18 «Карай сина свого, доки є надія, і не обурюйся його криком»; 22 : 15 «Глупство прив'язалося до серця юнака; але виправна різка відкине гнів його від нього»; 23 : 13–14 «Не залишай юнака без покарання; якщо покараєш його різкою, він не помре. Ти покараєш його різкою, і врятуєш душу його від шеолу»; 29 : 15 «Різка і викриття дають мудрість; але підліток, залишений без уваги, вчиняє сором матері».

З огляду на те, що велика кількість українців є віруючими людьми, релігійні норми досить часто для них мають пріоритет над нормами права. Отже, необхідно залучати представників церкви до тлумачення норм Біблії, приведення релігійних норм і норм права у відповідність, та вироблення єдиної офіційної позиції церкви щодо неможливості застосування тілесних покарань батьками дітей. Наприкінці хотілось би підкреслити, що при вирішенні проблеми застосування батьками тілесних покарань з метою виховання дітей необхідно пам'ятати, що попередження насильства в сім'ї щодо дітей є основою профілактики вчинення ними в майбутньому насильства у власній сім'ї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Волощук А. Діяльність служби дільничних інспекторів міліції щодо попередження насильства в сім'ї : [монографія] / А. Волощук, Х. Ярмачі, О. Ковальова. – Одеса : ОДУВС, 2013. – 217 с.
2. Ефективне запобігання та реагування на випадки насильства в сім'ї : [методичний посібник для тренерів з проведення тренінгів для дільничних інспекторів міліції / за заг. ред. С. О. Павлиш, Г. Христової]. – К. : ПРООН в Україні, 2010. – 179 с.
3. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 р. № 2402 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>.
4. Закон України «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 р. № 2789 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2789-14>.
5. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
6. Конституція України : прийнята 28.06.1996 // Відомості Верховної Ради. – 1996. – № 30. – С. 141.
7. Левченко К. Тілесні покарання дітей : ефективний засіб виховання чи порушення прав дитини [Електронний ресурс] / К. Левченко. – Режим доступу : <http://umdpl.info/index.php?id=1225559536>.
8. Сімейний кодекс України. Коментар основних положень / [упоряд. М. Хавронюк]. – К. : Літера ЛТД, 2006. – 128 с.